

PROF. DR. JOŽE KASTELIC - OSEMDESETLETNIK

18. avgusta letos je obhajal visok življenjski jubilej profesor dr. Jože Kastelic, klasični filolog in arheolog, pesnik in publicist, muzealec in prevajalec, urednik in še marsikaj, med drugim pa tudi dolgoletni profesor zgodovine umetnosti starega veka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

O jubilarantovih dosežkih na posamičnih področjih so že večkrat zapisali tehtno besedo njegovi ugledni stanovski kolegi, ki so bolj poklicani, da v celoti orišejo profesorjev *curriculum vitae in cursus honorum*.¹ Zato naj v teh nekaj vrsticah posebej opozorimo le na pomemben delež, ki ga v njegovem opusu zavzema likovna umetnost.

Profesor Kastelic namreč nima le izbrušenega posluha za lepo besedo, ampak tudi izostren čut za likovno kvaliteto. Ob tem se je od nekdanj zavedal večne notranje dileme katerekoli stroke, ki hoče biti "znanost" o "umetnosti". Že leta 1941 je zapisal: "V umetnosti se moramo približati duhovni enkratnosti lepotnega fenomena, v zgodovinskih vedah pa dogodkom kot členom kulturnega procesa".² Toda morda prav zato tudi kot znanstvenik vedno teži k uravnoteženi sintezi obeh prvin, poetične in historične, pri čemer strokovno delo pojmuje v najboljši tradiciji interdisciplinarne, vendar filološki akribiji zavezane, *klassische Alertumswissenschaft*.

¹ Cf. S. Gabrovce, Ob šestdesetletnici Jožeta Kastelica, *Opuscula Iosepho Kastelic sexagenario dicata* (= Situla, XIV-XV), Ljubljana 1974, pp. 5-12; A. Šašel, Bibliografija Jožeta Kastelica, *ibid.*, pp. 13-24; B. Djurić, Uvodna beseda, *Iosephi Kastelic Opera selecta*, Ljubljana 1988, pp. 7-8; A. Dular, Bibliografija 1973-1988, *ibid.*, pp. 233-236.

² J. Kastelic, Sovretovi Stari Grki, v: idem, *Opera selecta*, p. 69 (prvič izšlo v: *Dom in Svet*, LIII, 1941, pp. 95-100, 142-144, 221-225).

Čprav njegovi izhodišči sta in ostajata grška in rimska antika, so Kastelčevi interesi veliko širši. Nikoli se ni čutil vezanega na "fevdalno razdelitev" strokovnih vprašanj med specialiste za posamezna obdobja ali omejena geografska območja. V svojih objavljenih delih in predavanjih je posebno pozornost posvečal štirim tematskim sklopom: umetnosti situl, rimski figuralni plastiki, zlasti v Šempetru pri Celju, antičnemu portretu in vlogi grškega mita v evropski kulturni tradiciji.

Številne Kastelčeve publikacije o situlski umetnosti so povezane z razstavo, ki jo je kot ravnatelj Narodnega muzeja skupaj s sodelavci organiziral v Padovi (1961), v Ljubljani (1962) in na Dunaju (1963).³ Mednje sodijo tehtni analitični prispevki, v katerih je (izhajajoč tudi iz pionirskega dela Vojeslava Moleta) osvetlil problematiko s širše perspektive starih mediteranskih kultur, pa tudi evokativni, literarno izpiljeni eseji in predavanja.⁴ Le redko je potujoča razstava o kakšnem umetnostnem obdobju ali zvrsti s slovenskega območja obrodila tako obilne sadove v mednarodnem merilu. Kastelčev esej o *Prazniku situl* je izšel skupaj s teksti G. A. Mansuellija in K. Kromerja v nemški in angleški izdaji tudi pri tako uglednih založbah, kot sta dunajski Schroll (1964) in londonski Thames and Hudson (1965).⁵ Pri tem velja posebej poudariti skrb profesorja Kastelica, da so bile tujejezične izdaje njegovih študij ne le korektno prevedene, ampak prav tako literarno izbrušene kot izvirna slovenska besedila. Nemška verzija *Praznika situl* je lep primer, saj eleganca izraza ponekod spominja kar na klasični slog velikih zgodovinopiscev 19. stoletja, kot sta bila Theodor Mommsen in Jacob Burckhardt.

V celoti nam je lahko prodor situlske umetnosti v svet za zgled, kako se kaže strokovno podkvano lotiti podobnih projektov tudi v prihodnje. Katera obdobja umetnosti na Slovenskem bi si takšno pozornost najprej zaslužila, je jubilent dobro vedel že leta 1951, ko je zapisal: "Slovenska umetnost je v svoji tisočletni zgodovini trikrat dosegla tako stopnjo, da lahko postane predmet splošne pozornosti. (...) Tu mislimo na impresionizem konec 19. in v začetku 20. stoletja, na barok v 18. stoletju in na gotiko v 14. in 15. stoletju."⁶

³ *Mostra dell'arte delle situle dal Po al Danubio*, Padova - Lubiana - Vienna, Padova 1961; *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov*. Razstava Padova - Ljubljana - Dunaj, Ljubljana 1962; *Situlenkunst zwischen Po und Donau*. Padova - Ljubljana - Wien, Wien 1962.

⁴ J. Kastelic, *Situla z Vač*, Beograd 1956; idem, Umetnost situl od Pada do Donave, *Opera selecta*, pp. 100-115 (prvič objavljeno 1961 in 1962 v katalogih, citiranih v opombi 3); idem, Illyrian Spring, *The Atlantic Monthly*, CCX, 6 December 1962, pp. 139-142; idem, Conservativismo e nuove correnti nell'arte degli Illiri e dei Veneti, *Atti del primo Simposio internazionale di protostoria italiana*, settembre 1967, Roma 1969, pp. 17-25 (cf. *Opera selecta*, pp. 116-120). O Kastelčevem otvoritvenem predavanju na Dunaju piše akademik dr. Stane Gabrovec, da je "prevzel dunajsko najvišjo publiko".

⁵ J. Kastelic - G. A. Mansuelli - K. Kromer, *Umetnost situl*, Beograd - Ljubljana 1965; idem: *Situlenkunst. Meisterschöpfungen prähistorischer Bronzezeit*, Wien - München 1964; idem: *Situla Art. Ceremonial Bronzes of Ancient Europe*, London 1965.

⁶ J. Kastelic, Figurarna dediščina arheoloških dob v Sloveniji, *Opera selecta*, pp. 93-99 (prvič objavljeno v: *Likovni svet*, Ljubljana 1951, pp. 177-200).

Druga velika tema iz slovenske likovne dediščine antike, ki je profesorju Kastelicu posebej pri srcu, so evropsko pomembni reliefi na šempetrskih grobnicah. O Šempetru je pisal nekajkrat, pripravil pa je tudi ustrezno geslo za *Enciclopedia dell'arte antica*.⁷ Žal njegovo ukvarjanje s to temo ostaja torzo, čigar monumentalne obrise lahko zaenkrat le slutimo in zato toliko bolj nestrpno pričakujemo, da nam bo profesor Kastelic o Heraklu in Alcestis ali Evropi na biku razkril še kakšno skrivnost.

Svoja razmišljanja o večno živem, a protejsko spremenljivem grškem mitu je nazadnje strnil v uvodu k *Najlepšim antičnim pripovedkam* Gustava Schwaba, v katerem se je pogosto dotaknil kiparskih in slikarskih del. Še bolj pa se njihovega pomena v Kastelčevem videnju grštva zavemo, ko prelistamo s pretanjenim občutkom za likovno in motivno pričevalnost izbrane slikovne priloge in preberemo njegove jedrnate komentarje.⁸ Sicer pa moramo na tem mestu omeniti vsaj še besedilo v razstavnem katalogu del Stojana Batiča iz leta 1984 in spremni študiji z analizo posamičnih reprodukcij v mapah s Pregljevimi ilustracijami *Iliade* in *Odi-seje*. To razkošno publikacijo, ki bi si nedvomno zaslužila, da bi ji sledila tudi priročnejša *editio minor*, je nedavno izdala Moderna galerija.⁹

Tisti, ki smo imeli to srečo, da smo še lahko poslušali celoten ciklus Kastelčevih predavanj na Filozofski fakulteti, vemo, da je bil rimski portret med njegovimi najljubšimi temami. S kakšnim mojstrstvom je znal v kratkem času začrtati razvojni lok od katonsko strogih "sulanskih" glav, prek avličnega obdobja avgustejske idealizacije do melanholičnega filhelenizma antoninske dobe, ko se "pogled obrne navzgor"! Žal se je profesorju Kastelicu le redko ponudila priložnost, da bi svoja razmišljanja na to temo prelil v tiskano besedo. Koliko bogatejši bi bil recimo sicer dober katalog razstave *Antički portret u Jugoslaviji* (1987), ko bi vseboval tudi uvodno študijo izpod Kastelčevega peresa! O tem se lahko prepričamo že, če preberemo njegov esej, ki ga je napisal prav ob tej priložnosti.¹⁰

Kot polihistor z literarnim okusom in izjemnim darom za sintezo si profesor Kastelic za svoje objave najraje izbere esejistično obliko, vendar ne smemo pozabiti na podrobne študije o specifičnih spomenikih, ki nam ga predstavijo tudi kot vestnega analitika vsake najmanjše podrobnosti. Tak je recimo že njegov članek o marmorni portretni glavi iz Narodnega muzeja, v kateri je verjetno upodobljena Faustina iunior.¹¹

⁷ J. Kastelic, *Sprehod po Šempetru*, Beograd 1957; idem, s.v. Šempeter pri Celju (= S. Pietro presso Celje), *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale*, VII, Roma 1966, p. 192.

⁸ J. Kastelic, Zlata veja grškega mita na mitološkem drevesu starega sveta, v: G. Schwab: *Najlepše antične pripovedke*, Ljubljana 1988, pp. 5-54, 882-883 in 48 slikovnih prilog med tekstem (cf. *Opera selecta*, pp. 32-64).

⁹ J. Kastelic, Batičevo srečanje z mitosom, v: J. Kastelic - Z. Kržišnik, *Stojan Batič, Tragos*, Ljubljana 1984, pp. 3-5 [r.k.]; J. Kastelic, Sprema študija in izbor verzov, v: *I. Marij Pregelj, Homer, Iliada, Iliad. Ilias.*, Moderna galerija, Ljubljana 1991, s.p.; *II, Marij Pregelj, Homer, Odiseja, Odyssey, Odyssee*, Moderna galerija, Ljubljana 1991, s.p.

¹⁰ J. Kastelic, Janusov obraz portreta, *Naši razgledi*, XXXVII, 2, 29. I. 1988, pp. 54-55.

¹¹ J. Kastelic, Faustina iunior, *Festschrift für Rudolf Egger*, II, Klagenfurt 1953, pp. 29-35 (cf. *Opera selecta*, pp. 121-123).

Kastelčevi prispevki nas vedno znova presenečajo tudi s svojo metodološko širino. Naj kot *pars pro toto* omenimo le dva primera. V nadrobni študiji o blejski fibuli s kentavrom lokostrelcem je jubilent z jedrnato, a široko zastavljeno primerjalno analizo, kakršne se gotovo ne bi sramovala niti Fritz Saxl ali Rudolf Wittkower, prepričljivo dokazal, da v tem sicer skromnem kovinskem predmetu odmeva imaginarij poznoantične astrologije.¹²

O tem, da profesor Kastelic, če se mu zahoče, zna osvetliti tudi zapletena ikonografska in kontekstualna vprašanja, se lahko prepričamo ob branju referata o mozaikih Eufrazijeve bazilike v Poreču iz leta 1962.¹³ Čeprav se njegov prispevek redko citira, vse kaže, da je prav on prvi opozoril na dvojnost programske zasnove, "ki je neposredno osredotočena na Bogorodico in na Kristusovo pojavo v njegovi božji naravi in ne na kristološki kompleks v dvojnem aspektu Človek-Bog". Ta nam po Kastelicu razkriva "polemično stališče in dvojni položaj škofa Eufrazija". Teza se ponavlja celo v standardnih priročnikih, na primer v delu *Early Christian and Byzantine Art* (Harmondsworth 1979², p. 122) Johna Beckwitha, ki pa citira kot vir le študijo J. Maksimović iz leta 1964 ...

Profesor Kastelic se je seveda priložnostno, še zlasti v svojih tehtnih knjižnih ocenah, dotaknil tudi mnogih drugih vprašanj, vendar žal o vseh na tem mestu ne moremo posebej spregovoriti, seveda pa napeto pričakujemo, kaj nam bo še povedal. Ko je davno tega objavil oceno *Starih Grkov* svojega učitelja Antona Sovreta, se je prav na koncu ustavil ob neustreznih ilustrativnih risbah arhaične plastike in zaključil s sugestivnim stavkom o akropolski Kori "v njeni nadčasovni in vendar natančni monumentalnosti". Ali se v teh besedah skriva zametek posebne, še neuresničene publikacije?

Nazadnje velja še opozoriti, da so tudi z vidika umetnostne zgodovine izjemno dragocena dolgoletna prizadevanja profesorja Kastelica, da bi v Narodnem muzeju ustvaril zares vsestransko strokovno biblioteko z ustreznimi knjižnimi serijami, priročniki in periodiko z vseh jezikovnih področij. Naj navedem le dva primera: po Kastelčevi zaslugi v Sloveniji danes le Narodni muzej razpolaga s kompletno izdajo del Jacoba Burckhardta in le tam je mogoče dobiti letnike 1955-1965 pomembne ameriške strokovne revije *The Art Bulletin*.

Danes bo profesor Kastelic ob mislih na vse pretekle izkušnje verjetno zamahnil z roko in ponovil za Horacijem: *beatus ille, qui procul negotiis ...* Mi pa mu, hvaležni za vse, kar je storil, da bi nas obvaroval pred zatohlo provincialno ozkostjo, voščimo še *ad multos annos!*

Stanko Kokole

¹² J. Kastelic, Blejska fibula s kentavrom lokostrelcem, *Arheološki vestnik*, XIII-XIV, 1962-1963, 545-563 (cf. *Opera selecta*, pp. 127-133).

¹³ J. Kastelic, Lo stile e il concetto dei mosaici della basilica Eufraziana a Parenzo, *Atti del VI Congresso internazionale di archeologia cristiana*, Ravenna 23. - 30. IX. 1962, Ravenna 1965, pp. 485-489; idem, Stil in ideja mozaikov eufrazijanske bazilike v Poreču, *Situla*, VIII, 1965, pp. 209-212 (cf. *Opera selecta*, pp. 124-125). Cf. J. Kastelic, Ravenski mozaiki, *Naša sodobnost*, III, 11-12, 1955, pp. 1093-1096.